

cím:

TGM és a baloldali kommunizmus

ny: Az erkölcsi hitelesség kérdése

Tamás Gáspár Miklós mint a magyar baloldal egyik teoretikusa jelenik meg előttünk abban a könyvecskéjében (A helyzet), amely végre-valahára nagy nyilvánosság előtt vetette fel mind a hazai, mind a nemzetközi baloldal fejlődésének (vagy éppen „fejletlenségének”) számos fontos alapkérdését. A kis könyvecske több könyvbemutatót is megélt, bár a magyar baloldali értelmiség egyelőre nemigen érezte fontosnak, hogy tisztázza viszonyát a könyvhöz és TGM új-baloldali fordulatához.

Pedig a tehetséges és kivételes stílusérzékkel megáldott esszéista, az egyik legjobb magyar publicista valóban „megtért” az antikapalista szellemiségű kritikai irányzathoz (noha politikailag ma is kötődik a liberális táborhoz, vagy fogalmazzunk pontosabban, pártpolitikai síkon a liberálisok maradtak TGM legfontosabb vonatkoztatási csoportja).

Egyesek azt róják fel TGM-nek, hogy „balos” fordulata túlságosan későn történt meg ahhoz, hogy ma komolyan vegyék baloldali szerepválalását. Mások azt mondják, hogy a fordulat hiteles, de még „próbaidőn van a szerző”, várjunk még egy kicsit azzal, hogy a radikális baloldal egyik „főpapjává” szenteljük. Megint mások úgy vetik fel a kérdést, s jelen sorok írója is közéjük tartozik, hogy nem az az igazán lényeges erkölcsi probléma itt, TGM mikor fordult el a jobboldaltól. A fontosabb momentum az, hogy a liberálisok között egyedül neki volt bátorsága ahhoz, hogy ezt a fordulatot egyáltalán megtegye, és levonja a következtetéseket abból, hogy a rendszerváltás nem a liberális vágyak mentén zajlott. Miért nem azoktól az egykoron radikális baloldali értelmiségiektől kéri számon a fordulat *elmaradását*, akik végérvényesen megtértek a liberalizmus lágy ölére, feláldozva ifjabb koruk demokratikus-közöségi értékrendjét a tőke oltárán; akik nap mint nap végrehajtják a „szolgaság esztétizálását” (TGM). Miért ne lehetne akceptálni TGM-nek a könyvecskéjében olvasható önkritikus sorait: „1988 és 1994 között a hatalmas zsilvajban – amikor alig lehetett észrevennünk, észrevennem, hogy az ország háromnegyede jegesen hallgat – nehéz volt megítélni, mi is az, ami a rendszerváltás nyomán kialakulni látszik. A politizáló kisebbség számára ez nem elemzési probléma volt, hanem harci kérdés. Már többször nyilvánosan elismertem, hogy nagyokat tévedtem ebben az időszakban, és hűtlennek bizonyultam sok mindenhez, amihez hűnek kellett volna maradnom. Ahogy lenni szokott, kételyeimet magam

elől is titkoltam. Volt hivatalos világnézetem, és közben íródott bévül a belső szamizdat." (37–38.o.)

TGM fordulata nem valamiféle új magyar konjunktúrával magyarázható. 1989 óta szinte minden új baloldali kísérlet [Baloldali Alternatíva Egyesülés, a tulajdonosi (önkormányzói) munkástanácsok stb.], amelyek még 1988–89-ben alakultak, „szektarianizálódtak” vagy egyenesen megsemmisültek a kapitalizmus félperifériás restaurációjának folyamában, vagy ha túl is élnek más szerveződési kísérletekben, mint például a magyar ATTAC-ban, társadalmi befolyásuk nem növekszik. Az újabb kísérletek sem kecsegtetnek nagyobb eredménnyel, hiszen élő munkásmozgalom nem létezik. Hogy TGM-nek rövid távon sikerül-e intellektuális életet lehelni a létező, de kifáradni látszó radikális szellemi kísérletekbe, erősen kétséges. Ezen a szellemi tájon éppen az *Eszmélet* című folyóirat több, mint tíz éve egyébbel sem foglalkozik, mint amire most TGM is érdemes kísérletet tett, ám befolyását kiszélesíteni nemigen tudta. Az számít sikernek, hogy fennmaradt és gyökeret vert...

Tamás Gáspár Miklós kis könyvében nem is tűzhetett ki más célt, mint hogy az új baloldali szervezkedésekhez ideológiát szolgáljon fel. A kötet formailag meg is felel ennek a kihívásnak, ám stílusa, fogalomhasználata és a politika némileg absztrakt felfogása mégis korlátokat szab annak, hogy a kötet *itt és most* „anyagi erővé” váljon. Ezt a nyelvezetet ma csak kevesek képesek olvasni, aminek okairól nem itt kell elmerengünk. Más kérdés – ezt már előljáróban jelzem –, hogy TGM-től sem tudjuk meg, nemzetközi méretekben a baloldal milyen perspektívák előtt áll. Az összkép tekintetében sem látunk tisztábban: vajon – némileg leegyszerűsítve – *a rendszerkritikai baloldal utóvédharcokat folytat-e a pusztán szellemi fennmaradásért, vagy – főképpen Latin-Amerikában – új fellendülés előtt áll, amely a centrum-országokban is befolyást gyakorol*. Ez a perspektívákra vonatkozó alapkérdés – gondoljunk csak példaképpen a Perry Anderson és James Petras közti vitára – differenciáltabb, és valamelyest is egy irányba mutató elméleti válaszokkal nemigen rendelkezik.

TGM könyvének igazi funkciója az lehet, hogy felélénkítheti a diskurzust a radikális baloldal nem éppen népes táborában. Ezért is nagy kár, hogy könyvében nem térképezi föl a hazai radikális baloldal több, mint tíz éves – nem túlságosan bonyolult – történetét. Nem veszi ugyanis számításba, hogy a mélységes társadalmi apátia ellenére sok minden történt „a mi oldalunkon” az ő fordulata előtt is. Így éppen azokat „nem szólítja meg” kellő módon és formában, akik elvben a legközelebb állnak hozzá. (Nem is beszélve arról, hogy egy ilyen áttekintéssel saját nézeteit is jobban a magyar – vagy szélesebben, a regionális – kontextusba helyezhette volna.)

Ha nagyobb empátiával és történetibb módon szemlélte volna a hazai radikális baloldal történetét, talán több ötletet fogalmazott volna meg a tekintetben, hogy vajon a '89 előtti „hivatalos” baloldaltól eltérően, mi-

ért nem szilárdult meg 1989 után egy rendszerkritikai, alternatív, nem tőkeapológiában fogant erős mozgalmi baloldal, amely a fiatal generációra támaszkodhatna. Noha TGM tudja pontosan, hogy a Kádár-rendszerben is létezett egy nem dogmatikus, de a rendszert balról (a társadalmi önkormányzás nézőpontjából) bíráló antisztálinista és antikapitalista szellemi irányzat Lukács és Tőkei körül. Ezzel kapcsolatban jegyzem meg, hogy a 89-es „rendszerkritikusok” TGM-mel és a régi ellenzék számos képviselőjével ellentétben nem ismerték fel idejében a régi rendszer felbomlásának és a szocialista perspektíva „elmúlásának” elkerülhetetlenségét és nem vonták le a megfelelő következtetéseket. (Ez önkritikaként is értelmezhető!) Váratlanul ért ugyanis bennünket a rendszerváltás totális jobboldali végkimenetele, az állami tulajdon csaknem teljes magánkisajátítása és ennek politikai és kulturális konzekvenciái. De nem lenne szabad e kérdéseket moralizáló módon felfogni; ugyanakkor persze azt is tudjuk, hogy mozgalmi szélcsendekben a radikális baloldalon (is) a személyes momentumok, a személyes ambíciók szerepe elkerülhetetlenül megnövekszik, mindezt kár volna tagadni. Ez ellen egyetlen orvosság van, amit tulajdonképpen TGM maga is ajánl: felveszi az elméleti diskurzus fonalát, hátha kiderül, hogy tele van Magyarország baloldali radikális gondolkodókkal... A puding próbája...

A műfaj és a tartalom

TGM saját megfogalmazása szerint (l. a könyvecske hátsó borítóját): „Ez a kurta könyv elméleti-politikai-költői-szatirikus röpirat”. Anélkül, hogy vitatkoznék a szerző „önbesorolásával”, megjegyzem, hogy könyvének műfaja az *esszé*, noha egy vagy több esszének is lehet *röpirat* funkciója. [Más kérdés, hogy az emberek a mai Magyarországon akarják-e, hogy röpiratokkal (és egyáltalán) „felrázzák” őket. Ki fog derülni. Mindenesetre a könyvet sokan megveszik, hogy forradalmi lendületükben aztán elmondhassák: én olyan nyitott és bátor vagyok, hogy még ezt is megvettem.]

A brosúra rövidebb-hosszabb írások gyűjteménye, amelyek minden „lazaságuk” ellenére összefüggő gondolatsort alkotnak, noha bizonyos ellentmondás feszül a kifejtett problémák súlya, fogalmi kultúrája és a „röpiratos” műfaj között.

TGM már kiindulásában jelzi, hogy minden *haladó kultúra* a modernitás keretei között a „számkivetettek” oldalán áll. A 19. század végén nemcsak a nagy orosz irodalom, hanem az egész európai fejlődés végeredménye az emberiség szenvedésének végső okát Magyarországon ma nagyon rosszul hangzó viszonyrendszerben, a tőkerendszerben („a pénz diktátumaiban”) és az államhatalom elnyomó funkcióiban kereste. Ettől még bekövetkeztek a 20. századi világháborúk és népiptások, sőt, „demokratikus formában” visszatért az egész régi szemét a 21. század ele-

jén is, amit TGM így fogalmazott újjá: „Az a tény, hogy derék, becsületes, tisztességes honfitársaink százezrével sereglenek a rohamosan faszizálódó jobboldal-szélsőjobboldal zászlai alá, magyarázatra szorul.” A magyarázathoz TGM szerint történeti kritikára van szükség, amelyet a szerző műfajának megfelelően ideológiakritika formájában rekapitulál. Minden társadalombírálat másfél évszázad óta ugyanarra a problémára koncentrált: a kapitalizmusra, noha nálunk e fogalmat mind a nacionalisták, mind a liberálisok – itt ellentétben az amerikai „modellel” – csak szégyenlősen használják, mert régióinkban a kapitalizmus konnotációja bizony nem jó... És ennek nem a kommunisták, a marxisták az okai.

Olyan történelmi tapasztalatok halmozódtak föl, amelyek alapján a szerzővel együtt nyugodtan állíthatjuk: a „szenvedés”, az „ösgonosz” forrása a tőkefelhalmozás egyetemes, évszázadok vagy évezredek óta reprodukálódó folyamata, amely magában foglalja a folyamat ideológiai-elméleti alátámasztását vagy éppenséggel annak kritikáját. TGM három oldalon (28–30.o.) belül Marxtól eljut Wittgensteinig, sőt, Hayekig, Luxemburgtól Adornóig, Hegeltől Simmelig és tovább. Mígnem elérkezik a MIÉP „kulturkritikájáig”, amely a populista Orbán-kormány egyetlen komolyan vehető kulturális vonatkoztatási pontja, amennyiben Orbán – ha jól értem – a hatalom tiszta akarását fejezi ki, amely cél érdekében bármely politikai ideológiát felhasznál: diákként kacérkodott a szocializmussal, volt demokrata is, és lehet akár fasiszta is. Nem véletlenül asszociál az ember vele kapcsolatban Mussolinira. Tegyük hozzá: ez az „orbánizmus” ideológiailag a csurkizmus egy „legyengített” változata, mert például nem vállalja nyíltan annak antiszemitizmusát, az ideológiát néhány buta – minden mélységet nélkülöző – jelszóra egyszerűsíti („A haza mi vagyunk”... stb.). (Orbán a korszerű populizmus tehetősége figurája, funkciója szerint a magyar Haider, aki a modernitás minden eszközét képes mozgósítani a hatalommenedzselés szolgálatában. Ám Orbán igazi modellje az olasz Berlusconi, aki sajtócézár, miniszterelnök és futballmenedzser egyszemélyben. A politika a futball színvonalán, s ehhez vegyük hozzá, milyen a magyar futball színvonala...).

TGM rendkívüli tömörséggel képes tisztázni viszonyát a régi állam-szocialista (ahogyan ő mondja, „államkapitalista”) rendszerhez, amelyet ma is igen szigorúan ítél meg, úgy véli: „nem volt szocialista és nem volt kommunista”. (32.o.) Ezen a téren is megfogalmaz egy figyelemre méltó önkritikai mondatot: „Ha valaki a bukott szovjet tömbre azt mondja, hogy ez volt a 'kommunizmus', akkor természetesen az új proletariátus új emancipációs törekvéseit akarja megelőző szándékkal (preventíve) kompromittálni – és ez az én néhány ilyesfajta írással se volt másképp; részben azért igen.” (33.o.) A legújabb rendszer, az újkapitalizmus leírásában TGM rengeteg találó, pontos és rendkívül tömör megfogalmazással operál. Jól megérthető, hogy bármilyen kormányzat menedzselje is a rendszert, Magyarországon is érződik az „anus mundi” szaga. Ám az Orbán-kormány mégiscsak rosszabb, mint szociál-libe-

rális alternatívája, mert *par excellence* bűnöző. Hozzátennem, hogy Oroszországban még tisztábban látszik: az újkapitalizmusban a jog és a bűn között még elmosódottabbak a határok, amelyek nem ritkán nálunk is megállapíthatatlanok. Ezzel kapcsolatban fontos, hogy TGM a neoliberais ortodoxia hazai képviselőit is kineveti dogmatikus butaságai miatt, szolgálalkúságuk miatt, például ilyenképpen: „Nem világos, miért improduktívabb beruházás az egészségügy, a tömegközlekedés, a környezetvédelem, a közoktatás állami támogatása, mint a csődközeli pénzügyintézetek 'föltökésítése' vagy a sikertelen vállalkozásoknak odaítélt 'vissza nem térítendő kölcsön' a honpolgárok adóforintjaiból...” (42.o.)

A neoliberais ortodoxia bűnei számosak ugyan, de TGM még vitriolosabban fogalmaz a „nemzeti oldallal” kapcsolatban, amely ugyanannak az éremnek a másik oldala, de érdekeit a szélsőjobboldal, a nacionalista vagy vallási fundamentalizmus eszközei nélkül nem tudja realizálni. Ám a fundamentalista miépes is lehet hiperglobalista – teszem hozzá –, amikor kiárúsítja balatoni ingatlanját osztrák szesztestvérének, vagy mint ingatlanközvetítő feketén eladja a drága magyar földet a külföldi, főképpen osztrák tulajdonosnak, miközben jókora nemzeti színű zászlóval hadonászva zsidózik önfeledten a helyi kocsmában. TGM a nemzeti-polgári retorika – amely néha már az „euroblablát” is feladja – mögött megpillantja és nekünk is segít meglátnunk a szellemi elsivatagosodás mérhetetlen területeit. Eszünkbe jut, ahogyan a *Kabaréban* a szép szőke és kedves fiatalember belemasírozik – csupa jószándékkal – Hitler anusába. TGM végigmegy a magyar politikai palettán, jellemzi minden alapvető irányzatát (erre a maga helyén még visszatérek), nem feledkezve meg arról, hogy a kor *silány* politikai személyiségeinek uralma összefügg a „feladatok” silányságával.

A munka igyekszik reflektálni a világhelyzet egészére és benne Magyarország sorsára, a magyar külpolitika utóbbi éveinek „bottlására”, amelynek egyetlen értelme volt, hogy a szomszédokkal kiélezett ellentétekre rátelepedve felkorbácsolják a hazai nacionalizmust, majd ezt meglovagolva, a „veszélyben a haza” jelszavával Orbán Viktor mint a nemzeti tőke fenegyereke a nemzetmentő pózába merevedve a „mini Duce” előnevet kiérdemelje.

Végre új diskurzus nyílik a magyar sajtóban – gondolhatnánk –, mert olyan férfiú írásairól van szó, aki a magyar média egyik „kedvence”, aki körül forr a levegő (aki tehetségével nyomasztóan felülmúlja a média ügyeletes sztárjait, amivel TGM-et nem kívántam megsérteni). Talán szerzőnk tényleg belopja (?) az „antikapalista” diskurzust a közmédiába? De éppen itt van a kutya eltemetve: műfaj ide vagy oda, TGM baloldali gondolkodóként egyre kevésbé lesz érdekes a média, különös tekintettel a televíziók számára. Ez nem személyes probléma, hanem ennek keretei között tükröződik a régi kérdés: hogyan juthat Magyarországon széles nyilvánossághoz a *rendszerkritikai baloldal*? Sehogyan,

mondhatnánk, de szükség van-e erre egyáltalán? Vajon csak a média hivatalos fórumain lehet hatni? Ezek igen egyszerű kérdések, de a válaszok mégsem magától értetődőek...

TGM nagyon helyesen – abból kiindulva, hogy senki sem lehet próféta a saját hazájában – a radikális nézőpont megjelenítését nemzetközi trendekhez köti, hátha „Európa közvetítésével” valamiféle áttörés érhető el. Végül is Európában legalább nem tilalmasak a nemzetközi munkásmozgalom szimbólumai, hogy szimbolikusan fejezzem ki magam. (Magyarországon a szocialista-liberális kormány 1994–98-ban több, mint kétharmados parlamenti többség birtokában és szocialista igazságügy-miniszterrel sem volt képes e tilalmasságot felszámolni. Mit várjunk a mostani koalíciótól, amely csak kis többséggel rendelkezik a parlamentben?)

Az *absztrakt* (vagyis mind a szakmai elemzésektől, mind a szervezeti síktól eloldódott) *röpirat* műfajától elválaszthatatlan a *publicisztikus*ság, amit az akadémiai marxisták nyilván gyanúsnak találnak, bár az elméleti kérdések publicisztikai kifejtése nélkül soha nem lehet komoly diskurzus tárgyává tenni a Rendszer alapvető ellentmondásait. Valaminőképpen ki kell lépni az ezoterikus tudományosság keretei közül. TGM alapvető szándéka is a „felrázás” volt, amely célját akkor teljesíthette volna ki – ami a publicisztikai műfaj sajátja –, ha a gyakorlati cselekvés problémáihoz is eljut, túl azon, hogy „útmutatásokkal” látja el a szakszervezeti vezetőket. Ám e „hiány” oka egyáltalán nem TGM hibája, hanem nagyon is az ún. objektív valóság kifejeződése. Tehát TGM műfaja most lett igazán érdekes, mert egy időpillanatra erőteljesebben jelenik meg valami a szélesebb nyilvánosság előtt is abból, amit radikális baloldalnak nevezhetünk. De TGM stílusának – és ez nem annyira műfaji kérdés – van valami értelmiségi elvontsága; nem azok olvassák, akikhez TGM szólni kíván. Hogyan lehet egy röpirat, amely a proletariátus elméleti újrafelfedezésére épül, ennyire távol az „aktuálpolitikától”, értem ezen a „proletariátus” *mindennapjait*. TGM csak elméleti „megváltást” kínál, a proletárok ez idő szerint mással vannak elfoglalva: állást keresnek és nagyon érdektelenek számukra a TGM-et és a bennünket izgató elméleti-politikai kérdések. Nem megnyugtató, hogy TGM sem tudja, miképpen kell vagy lehet a „falakat” lebontani.

Az új rendszer a „baloldali elitet” szétszórta, demoralizálta, megalázta és periferizálta, ugyanezt megtette a munkássággal is, de a munkásságot még fizikailag és szellemileg is legyengítette, ellenállásra képtelenné tette, amely ennek eredményeként magát „vesztesnek” tekinti, de a „szerves értelmiséget” a túloldalon levőnek látja. Tehát már a műfaji kérdésnél szögezzük le: tanácsos feladni a baloldali önostorozás és általában az olyan moralizáló és vulgáris szembeállítás, amely a „rossz elit – jó nép (vagy jó proletariátus)”, illetve fordítva, a „jó elit – rossz nép” dichotómiában fejeződik ki, s amellyel igen gyakran találkozni értelmiségi körökben.

Az alapvető vitapontok: a radikális baloldal hagyománya és a „rendszer jellege”

Hogy milyen rendszer jött létre Magyarországon 1989 után, már nem tűnik érdekes kérdésnek. Komoly elméleti és kultúrtörténeti viták helyett a magyar sajtóban kizárólag politikai viták mögöttes üzeneteiből következtethetünk arra, hogy a múlthoz való viszony tisztázásra szorulna. Csak a politikai élet napi kérdései körül zajlik végtelenül unalmas vita, mint például Medgyessy miniszterelnök 20 évvel ezelőtti titkos kémelhárítói tevékenységéről, amely mögött az államszocialista múlthoz való viszony húzódik meg. Eközben a konzervatív nacionalisták a kormányt akarják eltávolítani, a moralizáló liberálisok a miniszterelnököt akarják kicserélni. A közös momentum, hogy a nyersen hatalmi problematikát erkölcsi kérdéssé stilizálják. A liberálisok „erkölcsi fölénye” mögött az a politikai és világnézeti meggyőződés áll, hogy az államszocialista rendszer története egyszerűen kriminalizálható. Ezen a téren a liberalizmus nem áll erkölcsileg magasabb szinten a „terrorháziaknál”, illetve általában a fideszesek propagandistáinál, akik nem kívánják a régi rendszer különböző szintjeit, vonulatait, struktúráit, viszonyrendszereit megkülönböztetni. A szocializmus általában a törvénytelenység, a terror, a titkosrendőrség, mindenfajta elnyomás szinonímájává vált. Ezt a *mainstream* gondolkodásmódot TGM ma már nem osztja, bár Kis János harcias moralizálása kapcsán még nem bizonyította, hogy a liberalizmus erkölcsi fölénye a baloldallal szemben nem több, mint legitimációs ideológia és mítosz, amely végső soron arra szolgál, hogy elleplezze a rendszerváltás gazdasági-társadalmi következményeit, illetve a liberálisoknak ebben játszott szerepét és természetesen felelősségét. Mindezen keresztül a szocializmus történetének „terrorháziásításáért” a liberálisok történelmi felelőssége sem kérdőjelezhető meg.

Az *Eszmélet* az új rendszert, a „mi újkapitalizmusunkat” a tőkés világrendszer félperifériás régiójának részeként írja le, ami természetesen egyúttal utalás a tőkerendszer történeti gyökereire, magyar jellegzetességeire és sajátos mai vonásaira is (Marx, Lenin, Gramsci, Luxemburg vagy éppen I. Wallerstein iskolájának szellemében). E téren lehetne TGM-mel fogalmi vitákba bonyolódni, hogy az általa használt „(re)feudalizáció” elmélete használható-e egyáltalán, mert amennyiben az új rendszernek valóban vannak a feudalizmusra, rendiségre stb. emlékeztető vonásai, azt csak úgy foghatjuk fel, mint az „újkapitalizmus” egyik funkcióját, belső sajátját, semmiképpen nem aberrációként. Többek között ettől félperifériás a mi áldott piacgazdaságunk, amelyről oly érzelmösen tudnak megnyilatkozni a neoliberalizmus álromantikus ideológusai és képmutató politikusai. (Nem mintha a centrum-kapitalizmus nem foglalna magában feudális mozzanatokat, mint például az új cselédséget.) Tehát a „refeudalizáció” nem a rendszer hibája vagy időleges eltévelyedése (istenem, semmi sem lehet azonnal tökéletes!), még csak nem is emdéesfes

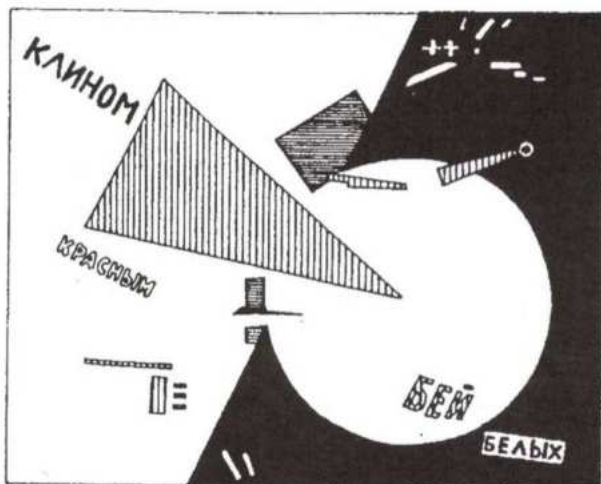
vagy orbánviktoros gonoszságról van szó: a kelet-európai újkapitalizmus sajátosságai törnek felszínre. Gondoljunk csak a családi viszonyok, a „haveri” összefonódások, az új uram-bátyám világ, a Mikszáth fantáziáját is felülmúló korrupció nagy szerepére a magyar újkapitalizmus mednezselésében. Visszatér a magyar történelem a maga teljes koronás pompájában, a neoliberais feltételrendszerben. Tényleg bájos.

A régi „rendszer jellege” a hivatalos politológiában elintéződik azzal, hogy a Kádár-rendszert és általában az államszocializmus rendszerét a „diktatúra” fogalmával írják le, ami kifinomultabb elméleti gondolkodót kétségbe kellene hogy ejtsen. Sajnos még TGM is bele-belegabalyodik ilyenét megfogalmazásokba. Pedig ha csak egy kicsit belegondolunk ebbe a fogalomba, nyilvánvalóvá válik leegyszerűsítő természete, hiszen mindent mindennel azonossá tesz, az 50-es éveket a 80-as évekkel, a 20-as éveket a 30-as évekkel, a fasizmust az államszocializmussal stb. A dolog politikai lényege pedig egy kendőzetlenül jobboldali üzenet, hiszen a szocializmus múltját in abstracto azonossá teszi a sztálinizmussal, és mint ilyen kiiktatja a lehetséges politikai diskurzusokból. Mindez TGM céljaival ellentétes, ezért a jobboldali korszakából megöröklött *antikommunizmus*a még további finomításra szorul egy tárgy-szerűbb és tudományosan is védhető fogalomhasználat irányába. Ironikusan fogalmazva: TGM baloldali filozófiája egy jobboldali politikaelmélettel keveredik.

Másként szólva: a rendszer jellegével kapcsolatos kérdések részei annak a hagyománynak, amelyből a mai radikális baloldal (is) kiindulhat. Az új „*Helyzetben*”, amikor a radikális baloldal „újrasztrukturalódása” is zajlik, nagyon fontos, melyek azok az elméleti hagyományok, amelyekre támaszkodni lehet. TGM elméleti kiindulópontja egy olyan „*tanácskommunizmus*”, amelyről itt, nálunk állítólag senki semmit nem tud: „Legyen szabad megkérnem az olvasót – írja szerzőnk –, hogy jegyezze meg ezeket az előle minden eddigi rezsím által eltitkolt neveket: Pannekoek, Gorter, Mattick, Rühle, (a kései) Korsch, Bordiga, illetve kései követőiket: az ötvenes években Castoriadis és Lefort, a hatvanas években Debord és Vaneigem...”. Ezeket a neveket nem a Kádár-rendszer titkolta el, hiszen legalább a szidalom szintjén emlegetni volt szokás legtöbbjüket mint a „baloldali kommunizmus” tipikus képviselőit, de a 80-as években már nemcsak szidalmazták őket (ezzel kapcsolatban emlegetném néhány szerző nevét is, mint például, Harsányi Iván, Jemnitz János, Székely Gábor, Sziklai László, Mesterházi Miklós, Hajdu Tibor stb.). Az alapvető probléma, az a bizonyos kutya, amelyről írni szeretnék, itt van valahol eltemetve. TGM egy olyan „búvópatakot” tár föl, amelyből önmagában soha nem lesz folyam, mert a többi patakot vagy folyót egyszerűen elrekeszti vagy a vizeket olyan erősen megsűri, sterilizálja, hogy a végén alig marad valami. Sem elegendő víz, sem elegendő élővilág. Maradjunk Magyarországon egy pillanatra. Szabó Ervin, Lukács, Kunfi nem játszhatók ki egymás el-

len; vagy vannak közös és folytatható elemek, vagy nincsenek, de „individualizálni”, „szektásítani” a radikális baloldali hagyományt nem lehet, ezt önfelszámolásnak hívják. Azon persze lehet vitatkozni, hogy kik azok, akik a szóban forgó szellemi irányzatba integrálhatók, de ez már egy egészen más kérdés.

Másképpen is fel lehet vetni ezt a problémakört: lehetséges-e az 1917-es orosz – végkonklúziójában – közösségi (értsd: faluközösségi-paraszti és proletár kommunista) forradalmat a mai rendszerkritikai baloldali hagyomány eredettörténetébe beépíteni úgy, hogy közben a forradalom vezérének, Leninnek az örökségét teljes egészében a sztálini hagyományba applikáljuk, toljuk át. Ezt TGM olyan következetesen teszi, hogy csak és kizárólag kötőjellel, lenini-sztálini (sic!) fejleményként ábrázolja, s ezzel kiiktatja Lenint egészében a modern forradalmi hagyományból. Ez eredendően mégis csak egy jobboldali projekt, bár én ez ellen nem ideológusként berzenkedem, elsősorban történészként tiltakozom. Évtizedek óta bizonygatom egyre több forrás tükrében, hogy ez az azonosítás nem tartható, még akkor sem, ha a polgárháború időszakában és az után is (1922-ben) Lenin a vörös terrort és általában a csekista módszereket a hatalommegtartás fontos eszközeinek tekintette. Ezek a hatalomgyakorlási módszerek és kényszerű lépések az *örökség* vitatható és vitatandó részét képezik. Ha lehetne, ezeket a tényeket ki kellene dobni a hajóból – ha lehetne. De tudjuk, nem lehet. A történelem nem valamiféle gép, amiből a rossz alkatrészeket eldobjuk. Leninnel szemben éppen a radikális baloldalon dolgoztak már ki valódi, mély kritikát, amely arra mutatott rá, hogy a forradalom vezére 1917 után fokozatosan, úgy, ahogyan a „szocializmus egyre kitolódott” – több vonatkozásban is –, az *„utolérő fejlődés”* gondolatának hatása alá került. Tudjuk, a tőkés világrendszerben izolált Szovjetunió a világrendszer centrumát sohasem „érhette utol”. Ez az előfeltevés, az *utolérés vonzása*, amely Leninnél kifejeződött például a fordizmus iránti odaadásában és a „nyugati civilizáció progresszív elemeinek megtanulhatóságában”, kétségtelenül magában foglalt – realiztikus megfontolások egész sora mellett – egy utopisztikus irányultságot. De emellett élt tovább Lenin gondolkodásában a „tanácskommunizmus” eszméje és eszménye is, amelyet ki-dobni azért sem lehet, mert rajta keresztül Gramscin át egészen 1968 Lukácsáig százszor hatékonyabban őrződött meg ez a szellem, mint TGM „tanácskommunistáinak” örökségében (akikről egyébként Konok Péter már az *Eszméleltben* is színvonalasan megnyilatkozott, jelezvén egyúttal az *Eszmélelt* számára való értéküket is). A TGM által is nagyra becsült Rosa Luxemburg 1918 „antidemokrata” Leninjét – akit Trockijjal együtt oly vehemenciával és találóan megbírált – minden más korabeli baloldali vezérnél többre tartotta. Lenin tehát nem dobható ki a „tanácskommunista” hagyományból és nem tolható át a sztálinista örökségbe. Egyébként ezt az ideológiai feladatot, mármint Lenin „sztalinizálását” az egyetemes történetírásban a „totalitáriánus iskola” jobboldali konzerva-

Bolshevik plakát a polgárháború idejéből (El Lisszickij, 1919)

tív ethosszal Brzezinskitől Pipes-en át Furet-ig már régen elvégezte. Magyarországon ez a projekt – jelezve a hazai intellektuális elbutulás mértékét – a szélsőjobbaldaltól a liberálisokig terjedő szellemi amalgám keretein belül jött létre.

Tisztán kell látni, hogy a következetesen végigvitt *baloldali antikommunizmus*, amely mindent kidob a hajóból, ami 1917 után történt a „szovjetek országában”, nem teheti meg, hogy a „progresszív kommunizmust” Guy Debord nyomán hirtelenjében felfedezí, kidobva vagy 60 évet a történelemből. Ebben az értelemben nem lehet a „hagyományok” között szabadon „válogatni” a történelemben, amit TGM persze a maga rugalmas intellektusával könnyen felfog, de még nem képes vagy nem akarja e problémát a maga helyén kezelni. Talán attól retteg, hogy a sztálinista-kádárista stb. szellemi restauráció gyanújába keveredik, s mint ilyen kiírja magát a szalonképes értelmiségiek közül. (Pedig „csupán” arról van szó, hogy Gramsci és Lukács nem léteznek Lenin nélkül, miképpen az orosz rendszerváltó nacionalisták bizonyos körei napjainkban majd megőrülnek, mert az államalapító Lenin sem létezik az „idegen” Marx nélkül stb. Sztálin azonban Lenin nélkül létezik igazán, amennyiben a „nagy áttörés” (1929–1933) gazdasági és szociális lényege, vagyis a *tanácskommunizmus* levétele a napirendről, kidobása a történelemből nincsen benne a „lenini projektben”. Lenin kitarzott a marxi végcélok mellett, annak ellenére, hogy 1917-ben úgy vélte: az európai és a világforradalom „megkezdése” Oroszországra hárul. (Persze, azt nem is kell itt hangsúlyozni: nem Leninen múlt, hogy az orosz forradalom izolálódott.) Mondandóm lényege, hogy az „örökséget” sokkal differenciáltab-

ban kell felfognunk, mert nem mehettünk bele az újkapitalista Rendszer által felkínált csapdába: a bukott államszocialista rendszer legitimációs ideológiájával együtt ugyanis minden, a szovjet rendszerből fakadó antikapitalista hagyományt is ki akarnak velünk dobni – Lenintől TGM-ig. Végül is látnunk kell: ha Lenin általában „kriminális” jelenség, akkor maga az októberi forradalom is az, és a tanácskommunizmus is ebbe a keretbe kerül. Oly annyira pontosnak kell itt lenni, hogy még olyan mondat sem írható le, mint amilyent TGM leír egy általam összeállított kötetre hivatkozván: „Azt, hogy a kialakuló szovjet rendszernek semmi köze a proletárforradalomhoz, nagyon gyorsan, már 1920-ban (!) fölismerete a 'munkásellenzék' és az 'ultrabaloldal', amelyet ezért Lenin kíméletlenül támadott és kizáratott.” (35.o.) Itt egyik állítás sem stimmel. A kommunista munkásellenzék szembefordult a rezsím elbürokratizálódásával, de sohasem gondolta, legalábbis, amíg Lenin élt, hogy a szovjet rendszernek *semmi köze* a proletárforradalomhoz, másodszer, Lenin nem záratta ki a pártból a „munkásellenzékét”, amellyel Leninnek alapjában nem elméleti, hanem konkrét politikai vitája volt. (Mjasznyikov esete nem azonos a munkásellenzékével!) Történészként nem foglalok állást abban a kérdésben, hogy kinek volt igaza akkor, és nem is hiszem, hogy a kérdés ilyen egyszerűen felvethető, de annyit megjegyeznék, hogy Lenin és Sztálin összecsúztatása TGM-nél hitvallás, nem egyszerűen filológiai tévedés. Ám az ő meggyőzése érdekében és kultúrájának is megfelelően apellálhatunk a filológiai pontosság TGM-i elvárásaihoz. (Szovjet thermidor című könyvemben részletesen leírtam, hogy a zömmel Szibériába száműzött baloldali értelmiség még 1928-ban is védelmezte a kommunista egypártrendszert.)

Egy másik probléma. Megint csak a pontosság kedvéért, de azért az alábbi összefüggésnek is van elméleti-politikai konzekvenciája. Minek nevezzük a Rendszert? Itt (is) különböző irányzatok, iskolák „gyilkolják” egymást, noha a probléma számomra tisztán ideológiatörténeti érdekességgel bír. Nem az a baj, hogy TGM, egyébként sokad magával, az *Eszmélet* némely szerkesztőjével is egyetértésben az államszocialista rendszert *államkapitalizmusnak* nevezi. Legyen. Sokan úgy vélik, hogy az *államkapitalizmus* meghatározás Trockijtól ered, ami azonban igen durva tévedés. Trockij, némely követőjével ellentétben, sohasem tekintette a szovjet rendszert államkapitalizmusnak. Az érdekes itt az, s ezt nagyon kevesen tudják, hogy ennek az elméletnek a forrása Lenin és részben csaknem vele egyidőben (1921–22-ben) Nyikolaj Usztrjalov (Kolcsak fehér generális és diktátor korábbi agitprop főnöke).

A dolog lényege arról szólt, hogy az új gazdaságpolitika bevezetése (1921. március) után milyen jellegű rendszer jött létre a Szovjetunióban, hogyan és mivé alakult át a „hadikommunizmus”, amit Lenin akkor már szembeállított a *szocializmussal*, amelyet „munkás önkormányzatnak”, „szövetkezeti szocializmusnak” nevezett. Mármost a hadikommunizmust bírálva az „elméleti szocializmus” (társadalmi önkormányzás) szempont-

jából a NEP-viszonyokat, a „kapitalizmus részleges visszaállítását”, a 25-30 millió kisparaszti gazdaság állami szervezését, a „kispolgári ösztönösség és káosz” állami rendszabályozását, vagyis a fennálló gazdasági rendszert, illetve annak a „proletár állam” általi menedzselését „*államkapitalizmusnak*” (kapitalizmus úgyszólván burzsoázia nélkül) nevezte. (Azért tette idézőjelbe az államkapitalizmus szót, mert – mint mondta – szokatlan dolog a történelemben, hogy a szovjet állam látja el a piacgazdaság visszaállításával járó feladatokat (nem látta előre a 80-as évek mesébe illő fejleményeit). Sztálin Lenin halála után csaknem hat évvel tulajdonképpen az *államkapitalizmus államosítását* (amit én *állam-szocializmusnak* nevezek) hajtotta végre, ami végső soron megszüntette a piaci vegyesgazdaságot, a magántulajdont, valamint a gazdálkodás önkéntes közösségi formáit is – ez utóbbiakról egyébként Lenin úgy nyilatkozott mint a „szocializmus csíráiról”. Trockij majd az *államszocializmus* bírálatát adja meg, amikor 1936-ban arról a történelmi lehetőségről ír, hogy az állami és pártbürokrácia privilégiumainak örökletessé tétele érdekében a megfelelő pillanatban nekilát az állami tulajdon magánkisajátításának, hogy saját örökölhető magántulajdonává emelje, tőkésítse a felhalmozott állami vagyont...

Mindezzel csupán érzékeltetni szerettem volna, hogy mind elméletileg és történetileg, mind módszertanilag és filológiaiilag is jól elhatárolható Lenin és Sztálin „öröksége”, illetve a rendszerrel kapcsolatos álláspontok eltérő jellege. Ez a „pontosítás” teljesen független attól a kérdéstől, hogy ki milyen hagyomány alapján határozza meg a maga „baloldaliságát”. Ez tisztán szaktudományos kérdés. Ettől még Lenin (és maga az orosz forradalom) teljes egészében elutasítható, sőt, kidobható a baloldali hagyományból, ahogyan azt a szociáldemokraták meghatározó csoportjai már réges régen megtették, noha távolról sem minden irányzat vélekedik ilyen egyneműen az orosz forradalom vezérééről. De a tények tiszteletéről sohasem mondhatunk le.

A munkástanács – a modern tapasztalat

Amikor a Baloldali Alternatíva Egyesülés (BAL) 1988 szeptemberében a maga elméleti-politikai perspektíváit mint ellenzéki szervezet felvázolta, a *társadalmi öngazgatás* marxi elméletéből indult ki, és szerencsére sohasem próbálta meg, hogy ennek az elméletnek az elmúlt másfél évszázadban megjelent különböző irányzatait egymás ellen kijátssza. (Ez a lojális magatartás már az alakuló ülésen is megnyilatkozott, amit jól tükröz a tanácskozásról készített titkosrendőrségi jelentés, amelyben az ügynök számára az „anarchizmus” barátságos említése jelentésre érdemes „kriminalitásnak” tűnt föl.) Sőt, a BAL 1989–90-ben a különböző munkáskezdeményezések támogatását magától értetődőnek tekintette; nem is igyekezett semmit sem ráerőltetni a munkásokra. Szalai Erzsé-

bet e témával foglalkozó könyve, amelyre volt szerencsém az *Eszméletben* reflektálni, ezt hűen tükrözi.

TGM „redukcionizmusa” a „tisztaság” megőrzése érdekében valósul meg. Az elméleti (és politikai) sterilitás eme nézőpontjából nem pontosan látszik, hogy a „tanácskommunizmus” éppen Kelet-Európában meglepően gazdag tapasztalatokkal rendelkezik, amelyeket nagyon fontos volna integrálni. Ezt a célt szolgálta az a kötet, amelyet a BAL adott ki *Önkormányzás vagy az elitek uralma* címmel. Ez a kis könyv nemcsak egy szellemi irányzat létezésének volt a dokumentuma, hanem egyértelműen jelezte, hogy van egy gondolat, egy *elmélet*, egy olyan rekonstruált szellemi hagyomány, amely „csak” egy mozgalomra vár... Ma már olyan korszakban élünk, amely saját „56-os” legitimációs ideológiáját sem veszi komolyan, oly annyira, hogy a hivatalos „neobarokkos”, „álromantikus”, tipikusan fideszesen menedzselt show-műsor október 23-án tudomást sem vesz a munkástanácsokról. Jelzem, 1956 munkástanács-tagjainak 60%-a kommunista párttag volt, s nem véletlen, hogy az Orbán-féle rezsim osztályharcos magatartása nem tudja integrálni a munkástanácsokat a maga polgári mítoszai közé. Azt már 1994–1998 között láttuk, hogy a szociál-liberális felfogás többértelműbb, de nem kevésbé elutasító e tradícióval szemben.

Az önkormányzás-önigazgatás hagyományából mind a Baloldali Alternatíva Egyesülés, mind az *Eszmélet* már eddig is bőven „rendezett össze” anyagot az utókor számára, mindenekelőtt a munkástulajdon sorsára koncentrálva, amely anyagok – TGM nyilván nem ért félre – tanulmányozása biztosan közelebb visz bennünket ahhoz, hogy nemzeti szinten fel tudjuk vetni az „örökség” kérdését mint bármilyen politikai *pártbeszéd* szellemi előfeltételét. Végül ’89 tulajdonosi munkástanácsait nem az MDF söpörte el, csupán eszköz volt ebben. Annak a neoliborális gazdasági kurzusnak az eszköze, amely mindenütt a magántulajdon korlátolatlan és ezért korrupt világát erőlteti rá a népekre. Ám mi soha nem felejtjük el, hogy mindez a helyi-nemzeti vagy regionális elitek érdekein és eszközrendszerén keresztül valósul meg. Erre az összefüggésre viszont TGM könyvecskéje nagyon is tekintettel van.

„Balközép”, MSZP, szindikalizmus...

Az MSZP „baloldalisága” még idézőjelben is kétségeket vet fel. (Nem a tagság általános politikai beállítódásáról van szó, hanem a vezetőség politikájáról.) Hiszen polgári értelemben sem baloldali párt, amennyiben a hagyományos baloldali értékek és a politikai törekvések a párt politikájában relativizálódtak, kilugozódtak. TGM nagyon jól látja azt is, hogy a globalizáció bármilyen bírálata az MSZP-ben a Baloldali Tömörülés elméleti és politikai törekvései nélkül egyáltalán nem létezne, hiszen a pártvezetőség többsége valószínűleg magát a problémát sem érti. Jól

látja TGM azt is, hogy a jobboldal osztálytudatos és osztályharcos, míg az MSZP gyakorlatilag egy adag konzervativizmus, egy adag liberalizmus és egy csipetnyi szocializmus sajátságos szintézise, amelynek funkciója az elitek és osztályok békéjének megteremtése a kialakult rendszer védelmében. „A szocialisták egyrészt – írja TGM találóan – folyton nemzeties, klerikális, rendpárti kezdeményezésekkel próbálkoznak – **Eörsi István** szerint szívesen megennék a nagymamájukat, hogy bebizonyítsák, mennyire családszeretők –, nem választott fősőházat javasolnak (ami fölborítja az alkotmányos rendet, de legalább addig is alássa a hitelét).” Az MSZP-ben – meghatározott gazdasági és szociális érdekek nyomása alatt – a „baloldaliság” lényegében egy ideológiai eszköz csupán a hatalmon levés folyamatában; a pártvezetőség a pártban a felhalmozódott humanista kritikai potenciált alárendeli a pillanatnyi hatalmi érdekeknek, a kultúra minden aspektusát hatalmi vonatkozásaira egyszerűsíti.

Az MSZP mint polgári párt – baloldali platformjai ellenére – nem képes összefüggő elméleti munkára, a technokrata pártvezetőség ugyanis nem érdekelt semmiféle komoly perspektíva felvázolásában, mert egy ilyen elemzés elkerülhetetlenül a rendszer kritikájára épül(ne). Az MSZP ebben az értelemben sem „balközép”, hanem – mint Medgyessy miniszterelnök mondja a kormányáról – a „nemzeti közép”, amely már „tüllépett” a szociáldemokrácia és a neoliberalizmus ellentétén is, „harmadik utas” lett a szó blairi értelmében. Magyarországon ez természetesen mást jelent, hiszen ilyen „középnek” nincsen vagy más a szociális háttere itt, mint Blair Angliájában. Nálunk bizonyos értelemben jobban polarizálódott a társadalom és a politika is. Míg Angliában a *munkás* szó nem veszítette el teljesen eredeti jelentését, nálunk más a helyzet.

TGM – szembezállva mindenfajta munkásellenes ideológiával – a *proletariátus* fogalmát használja, méghozzá úgy, mintha a magyar munkás-ság proletariátusként azonosítaná önmagát. Mintha nem érezelné kellemképpen, hogy milyen erős a feszültség az „elméleti” fogalomhasználat és a valóságos „munkástudat” között. Valószínűleg nem túlzás azt állítani, hogy a magyar munkásság többségének *már és még* nincs munkástudata. A „proletariátus” ugyanúgy individualizálódott, mint a társadalom bármely más szegmense. Ennek a „feszültségnek” az igazi elemzése még el sem kezdődött, ideje, hogy elkezdjük. Bármennyire vitakoztunk is Szalai Erzsébettel (I. 54. sz.) abban, hogy a munkásosztály fogalma mint elméleti-leíró kategória nem tehető félre, abban bizonyosan igaza van, hogy a radikális baloldal fogalmai nem találnak utat a „munkavállalók” tömegeihez. Az elmélet és a politika határterületén készült könyvecske esetében ez nem lényegtelen probléma.

Ugyanakkor úgy tűnik, TGM-nek igaza van, ha a szociáldemokrácia megszűnését befejezett vagy majdnem befejezett ténynek tekinti – talán Latin-Európában valami még megmaradt...), másfelől – ennek elmentmondva – eltúlozza a szakszervezetek lehetőségeit Magyarorszá-

gon (és a térségben is) a munkásosztály megszervezése tekintetében. Nem elemzi azt a tényt, hogy a tagság kiáramlása a szakszervezetekből még mindig tart, mert – fontos történelmi-gazdasági okok mellett – a jobboldali kormány elnyomó politikájával és a multik nyomásával szemben a szakszervezetek, még a legpotensebb vasas és vasutas szakszervezetek sem tudtak a kellő erővel fellépni.

TGM is az MSZP-SZDSZ koalícióban látja a kapitalizmus kulturáltabb menedzselésének útját és lehetőségét, a szakszervezeti vezetők, illetve rajtuk keresztül a szakszervezetek integrálását, ami magában foglalja persze – igazi balos kifejezéssel – azok „korrumpálását” is. Az Orbán-rezsim azonban még csak korrumpálni sem igen akarta a szakszervezeteket, inkább az olasz fasizmus hagyományából eredő korporatista rendszer felé vonzódott.

Az új kapitalizmus etnikai-populista és szociál-liberális menedzselése között az egyik különbség kétségtelenül a szakszervezetekhez való viszony. Az előbbi egyszerűen – ha tehetné – kiiktatná az „egész szakszervezeti bandát”, a „régii kommunista nomenklaturát”, mert az Orbán-hívők, ahogyan TGM fogalmazza, nem bírják még a „prolik szagát” sem. Persze a szakszervezeti tagság rohamos csökkenése jól ismert európai jelenség, aminek a tőke nagyon örül, hiszen a munkavállalók, a termelők, a munkások megint saját érdekeik ellen cselekszenek, amennyiben a tőke mindennél jobban kedveli a szervezetlen munkást: e munkástömeg jelentékeny része az egész régióinkban bizonyos történelmileg „kiérlelt” hajlamot mutat arra, hogy a nemzeti színű bikacsököt kezében tartó jobboldali-szélsőjobboldali populizmus eszközévé váljon. Ez viszont nem mindenben kedvező a multinacionális társaságoknak, amelyek sokszor előnyben részesítik a kiszámíthatóbb szociál-liberális kormányokat (sokszor meg nem, mert maguk a multik sem tudják, hogy a profiton kívül akarnak-e még egyáltalán valamit). A szociál-liberális típusú kormány szélesebb „szabadságköröket” ad a szakszervezeteknek, miközben magához láncolja a tőkebeáramlás ígézetében a bérmunkások jórészét, s ezzel korrumpálja is a szakszervezeteket, mondván: „a tőke munkahelyet teremt”. A könnyebben élő szakszervezetek ilyenkor visszafogják a lázadó hajlamokat, ezzel tovább csökkentik tagságukat, azt az érzületet keltve, hogy úgy sem védi meg őket a szakszervezet. A jobboldal megfélemlíti, a szociális-liberális oldal elcsábít... S ha belegondolunk, hogy a magyar munkás milyen kevéssel beéri (kell hogy beérje), nem is szólva a nem-magyar munkásokról mint „fekete munkaerőről”, akkor a közeljövőt tekintve nemigen lehetünk optimisták. A fiatal munkásgeneráció helyzetére jellemző a teljes szellemi és szociális kiszolgáltatottság, ami nem forradalmasít, hanem éppen ellenkezőleg, elbutít: a fiatal munkaerő – amelyet a multik állandóan lecserélnék, hogy árát (pontosabban bérét) alacsonyban tartsák, jelentős csoportjaikat tekintve funkcionális analfabéták, a Mc Donald's-nál dolgozó fiatalok sokasága például a *szakszervezet* szót sem érti.

TGM a szakszervezetekbe mégis belelátja a „lázadó” potenciált; mintha a 20. század elejét túlságosan közel hozná napjainkhoz (annak ellenére állítom ezt, hogy a strukturális analógiát magam is régebb óta használom). De sajnos a dolog ennél sokkal kedvezőtlenebb, mint próbáltam jelezni. A hagyományos értelemben vett lázadásnak egyelőre befelegzett. Sem a szakszervezetek, sem a munkások nem kívánnak lázadni. Lázadni a lesüllyedés rémétől fenyegetett „újközéposztály” akar amúgy orbánosan, amint TGM maga bemutatja.

Tehát továbbra is a sziszifuszi szervező munka van előttünk, ami a romantikus forradalmárokat (részben jelen sorok íróját is) a leginkább untatja és frusztrálja. Ilyen típusú feladat volna a radikális baloldali eszmék – amelyek azért már rendelkezésre állnak (történt egy és más az elmúlt évtizedben) – megismertetése a bérmunkásság (munkavállalók) szélesebb csoportjaival a már létező szervezetekben, olyanokban, mint például a Humanista Társadalmi Egyetem. TGM-nek igaza van, hogy a szakszervezeteknek ez lenne az alapvető *politikai* feladata. Ez ma fontosabb, mint bármilyen „lázadás”, mert ez volna egy jövőbeni *általános sztrájk* szellemi-politikai előfeltétele. A szakmai és civil szervezetek a társadalmi önvédelem szervezeteivé alakítandók, de – TGM-mel egyetértve – nem parlamenti felsőház alakjában, hanem a mindennapi szervezkedés szabadságának megteremtésében.

Mindent egybevetve: TGM kis könyvecskéje ideológiai táplálékot kínál egy ilyen szervező munka számára. Csak üdvözölhetjük a bátor kísérletet, noha jobban szeretjük volna – ezt értse az olvasó szimbolikusan –, ha TGM könyvecskéjének borítóján nem ő maga, hanem a nemzetközi munkásmozgalom szimbólumai díszelnének valamilyen „posztmodern” elrendezésben. Magyarország annyira jobboldali ország, hogy még ezek az európai szimbólumok sem legálisak... Hol van az a „bal-közép” párt, amely ezt az állapotot korrigálná?